

Черняк А. М.,
кандидат юридичних наук,
здобувач кафедри правосуддя
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО ОБМІНУ

У статті обґрунтовано актуальність питань протидії оперативними підрозділами злочинам у сфері міжнародного студентського обміну. Окреслено коло цих злочинів. Розкрито сутність їх виявлення та розслідування. Визначено низку проблем, що виникають в діяльності оперативних підрозділів під час виявлення та розслідування даної категорії злочинів. Запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: виявлення злочинів, розслідування злочинів, міжнародний студентський обмін, оперативні підрозділи, оперативний пошук, оперативне супроводження кримінального провадження.

В статті обґрунтовано актуальність вопросов противодействия оперативными подразделениями преступлениям в сфере международного студенческого обмена. Очерчен круг этих преступлений. Раскрыта сущность их выявления и расследования. Определен ряд проблем, возникающих в деятельности оперативных подразделений при выявлении и расследовании данной категории преступлений. Предложены пути их решения.

Ключевые слова: выявление преступлений, расследование преступлений, международный студенческий обмен, оперативные подразделения, оперативный поиск, оперативное сопровождение уголовного производства.

Сьогодні представники кримінального світу України та транснаціональні злочинні формування використовують різноманітні можливості для конспірації своєї протиправної діяльності. Однією з таких можливостей є міжнародний студентський обмін, під прикриттям якого вчиняють незаконне переміщення осіб через державний кордон України (інколи у поєднанні з контрабандою предметів і ре-

човин, заборонених для вільного обігу) з метою подальшої злочинної діяльності різних напрямів – від торгівлі людьми до шпигунства й терористичних актів.

У зв'язку з викладеним, оперативні підрозділи мають активно протидіяти злочинам у сфері міжнародного студентського обміну. Але сьогодні на даному напрямі їх роботи накопичилася низка невирішених проблем.

Проблемні питання виявлення та розслідування різних категорій злочинів

на сучасному етапі досліджували С. В. Албул, В. І. Василичук, В. О. Глушков, М. Л. Грібов, Є. Д. Лук'яничков, В. А. Некрасов, Д. Й. Никифорчук, Ю. Ю. Орлов, М. А. Погорецький, О. О. Подобний, В. Д. Пчолкін, С. О. Сафронов, С. О. Старенький, М. В. Стащак, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, С. С. Чернявський та інші науковці. Доробок цих учених становить підґрунтя для дослідження зазначених питань у площині протидії правоохоронними органами злочинам у сфері міжнародного студентського обміну.

Мета даної статті полягає в окресленні кола проблем, що виникають в діяльності оперативних підрозділів під час виявлення та розслідування злочинів у сфері міжнародного студентського обміну, та виробленні шляхів їх вирішення.

Сьогодні основним видом злочинів у сфері міжнародного студентського обміну є нелегальна міграція у формі незаконного переправлення осіб через державний кордон України. Ці злочини, здебільшого, поєднуються з іншими, які можна розмежувати на дві категорії: ті, що необхідні для безперешкодного вчинення нелегальної міграції (одержання неправомірної вигоди службовою особою, підроблення документів, печаток, штампів, використання підроблених документів тощо), та ті, заради вчинення яких здійснюється нелегальна міграція. Останні можна диференціювати на такі, що вчиняються з метою отримання матеріальної користі (корисливі), та такі, що не приносять матеріальної вигоди суб'єктам їх вчинення (за винятком одержання грошової винагороди організаторами та безпосередніми виконавцями від замовників).

До корисливих злочинів, заради яких вчиняється незаконне переправлення осіб через державний кордон, відносимо злочини у сфері господарської діяльності (зокрема, контрабанду, ввезення в Україну та збут підроблених грошей, легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та ін.), наркозлочини (контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин

та прекурсорів, використання коштів, здобутих від незаконного обігу цих засобів, їх незаконне виробництво та збут тощо), торгівлю людьми, шахрайство тощо.

Серед інших (некорисливих) злочинів, заради подальшого вчинення яких здійснюють нелегальну міграцію, потрібно виокремити шпигунство, диверсію, організацію групових порушень громадського порядку та масових заворушень, а також кримінальні порушення, пов'язані з тероризмом. Серед останніх можна виокремити терористичний акт, втягнення до терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації.

Проведений нами аналіз наукової літератури [1–4] та практики діяльності оперативних підрозділів дає підстави для висновку, що у системі протидії злочинності виявлення злочинів потрібно розглядати як окремих блок, поряд із запобіганням злочинам і реагуванням на них. У теорії та практиці оперативно-розшукової діяльності (ОРД) діяльність оперативних підрозділів з виявлення злочинів чітко відмежована від превентивної та реакційної. Так, запобіжну діяльність оперативних підрозділів традиційно досліджують в межах категорії «оперативна профілактика». Діяльність з виявлення злочинів у теорії ОРД традиційно іменують оперативним пошуком.

Отже, виявлення злочинів у сфері міжнародного студентського обміну є стадією діяльності оперативних підрозділів з протидії цим злочинам, на якій вони вживають гласних і негласних заходів з метою виявлення зазначеної категорії кримінально караних діянь. Проведені нами дослідження засвідчили, що головною проблемою даного виду діяльності є відсутність належних правових підстав, що зумовлено законодавчою заборонаю проводити будь-які оперативно-розшукові заходи без заведення оперативно-розшукової справи. Адже, враховуючи те, що злочини у сфері міжнародного студентського обміну, здебільшого, мають латентний характер, для їх виявлення необхідно провести певні оперативно-розшукові заходи.

Оперативний пошук, як суспільно корисну, важливу та необхідну діяльність у кожному з правоохоронних відомств намагаються унормувати, створюючи ілюзію відсутності суперечностей із законом. Таке унормування у кожному з відомств має власну специфіку. Як результат, виникають проблеми міжвідомчої взаємодії під час оперативного пошуку злочинів у сфері міжнародного студентського обміну.

Тому, аби оперативний пошук злочинів у сфері міжнародного студентського обміну став ефективним, необхідно:

- визначити на рівні Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» поняття, підстави та вичерпний перелік заходів оперативного пошуку;
- уніфікувати відомчу регламентацію оперативного пошуку злочинів;
- унормувати порядок організації оперативного пошуку злочинів у сфері міжнародного студентського обміну на рівні міжвідомчого акта.

До заходів оперативного пошуку злочинів у сфері міжнародного студентського обміну пропонуємо зарахувати такі дії оперативних працівників та (або) осіб, які співпрацюють з ними на конфіденційній основі, як: вивчення документів; оперативне опитування; пошук інформації з вільним доступом у мережі Інтернет; аналітичну розвідку; огляд публічно доступних місць; візуальне спостереження у публічно доступних місцях.

Вважаємо доцільним оперативний пошук злочинів у сфері міжнародного студентського обміну проводити за об'єктами оперативного обслуговування (вищі навчальні заклади, суб'єкти підприємницької діяльності, місця компактного проживання іноземних студентів). Планування, хід проведення та результати заходів оперативного пошуку пропонуємо накопичувати у справах «оперативного пошуку». Терміни ведення цих справ мають обмежуватися лише строками існування об'єктів оперативного обслуговування.

Заведення та припинення таких справ, з нашого погляду, має погоджуватися з прокурором. У Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» має бути

встановлено право прокурора безперешкодного доступу до справ оперативного пошуку. Матеріали справ оперативного пошуку, за рішенням прокурора, можуть бути використані для початку досудового розслідування, або за погодженням з ним – для заведення оперативно-розшукової справи.

Взаємодія оперативних підрозділів різних відомств під час оперативного пошуку злочинів у сфері міжнародного студентського обміну має здійснюватися через осіб відповідальних за дану лінію роботи та координуватися відповідним підрозділом СБ України.

Виявлення оперативними підрозділами фактів підготовки або вчинення злочинів у сфері міжнародного студентського обміну буде позбавлено сенсу без подальшого реагування на одержану інформацію. До прийняття КПК України у 2012 році однією з форм реагування на вчинення злочину (в межах протидії злочинності) називали розкриття злочинів. Після цієї події діяльність оперативних підрозділів з розкриття злочинів фактично втратила правові підстави. Вони уповноважені лише виконувати доручення слідчого, прокурора на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Сам термін «розкриття злочинів» у законодавстві більше не виживається. В.В. Тіщенко з цього приводу висунув цілком слушну гіпотезу про те, що законодавець не включив розкриття злочину в перелік завдань кримінального провадження, виходячи з того, що розслідування – поняття більш широке (крім того, не всяка розслідувана подія є злочином, а, отже, підлягає розкриттю). Науковець зауважує, що імовірно законодавець вирішив уникнути тієї спірності й невизначеності, що пов'язана з неоднозначним розумінням того, в яких випадках злочин слід вважати розкритим [5].

Термін «розслідування злочинів», навпаки, досить широко вживається у нормативно-правових актах, науковій, навчальній та методичній літературі. Його, зокрема, постійно використовують при висвітленні загальних аспектів криміналістичної техніки, методики і тактики [7–12],

а також у наукових розвідках з питань досудового кримінального провадження щодо конкретних злочинів [13–20].

Варто зауважити, що сьогодні Кримінальний процесуальний кодекс України не містить визначення поняття «розслідування злочинів». Проте у даному документі визначаються інші поняття, які дають змогу чітко з'ясувати зміст розслідування злочинів у кримінальному процесі. Так, відповідно до положень ст. 3 КПК України досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ч. 1). При цьому, законодавець виділяє дві форми досудового розслідування: досудове слідство – форма, в якій здійснюється розслідування злочинів (п. 6); дізнання – форма, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків (п. 4).

Отже, розслідування злочинів є однією з форм досудового розслідування, що одержала назву «досудове слідство». Іншою формою є «дізнання», але вона сьогодні не працює, оскільки досі не прийнято закон України про кримінальні проступки. Таким чином, в даний час (до прийняття та введення в дію вказаного Закону) в Україні діє лише одна форма досудового розслідування – досудове слідство. Тому змістовне наповнення понять «розслідування злочинів», «досудове розслідування», «досудове слідство» на сьогодні є тотожними, а відповідні терміни можуть вживатися як синоніми. Крім того, можливе вживання в цьому ж значенні терміна «досудове кримінальне провадження», оскільки законодавець визначає кримінальне провадження як досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням

діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Участь оперативних підрозділів у досудовому розслідуванні злочинів у сфері міжнародного студентського обміну є стадією їх діяльності з протидії цим злочинам, на якій вони під процесуальним керівництвом прокурора у взаємодії із слідчим вживають заходів з метою виконання завдань кримінального провадження, що розпочате за фактом підготовки або вчинення кримінального правопорушення, яке належить до вказаної категорії злочинів.

Аналіз практики участі оперативних підрозділів у досудовому розслідуванні злочинів у сфері міжнародного студентського обміну дозволяє визначити, що основними проблемами, з якими вони стикаються, є: по-перше, відсутність можливості повної реалізації власного потенціалу для виконання завдань кримінального провадження; по-друге, відсутність мотивації для реалізації цього потенціалу. Причинами, що зумовлюють існування цих проблем, є: а) встановлення заборони оперативним підрозділам виступати з ініціативою проведення НСРД у кримінальному та проводити їх за власною ініціативою; б) встановлення заборони оперативним підрозділам виходити за межі доручення слідчого, прокурора; в) відсутність законодавчого закріплення інституту оперативного супроводження кримінального провадження (при наявності унормування на рівні відомчих нормативно-правових актів); г) відсутність відповідальності оперативних підрозділів за низьку ефективність діяльності з реалізації завдань, що ставляться перед ними в межах досудового розслідування.

Усі зазначені проблеми пропонуємо вирішувати шляхом внесення відповідних змін і доповнень до КПК України та вдосконалення підзаконних актів. Зокрема, вважаємо доцільним унормувати, що участь оперативних підрозділів у досудовому розслідуванні злочинів має складатися з двох взаємопов'язаних елементів: а) проведення процесуальних дій за дорученням слідчо-

го, прокурора або за погодженням з ними; б) проведення комплексу заходів в межах справи оперативного супроводження кримінального провадження.

До заходів оперативного супроводження кримінального провадження у досудовому розслідуванні злочинів у сфері міжнародного студентського обміну пропонуємо віднести: опитування осіб за їх згодою; огляд публічно доступних об'єктів; огляд публічно недоступних об'єктів за згодою осіб, у розпорядженні (користуванні) яких вони перебувають; збирання публічно доступної інформації з будь-яких джерел; одержання конфіденційної інформації за згодою осіб, які володіють доступом до неї; візуальне спостереження у публічно доступних місцях; короточасне впровадження до криміногенного середовища; аналітичну розвідку; радіотехнічну розвідку.

Справу оперативного супроводження кримінального провадження у досудовому розслідуванні злочинів у сфері міжнародного студентського обміну пропонуємо заводити на підставі постанови оперативного працівника, за погодженням з процесуальним керівником досудового розслідування та слідчим. Дану

постанову має затверджувати керівник оперативного підрозділу. Про проведення будь-яких заходів (та їх результати) в межах справи оперативного супроводження кримінального провадження мають бути повідомлені слідчий та прокурор.

Виявлення злочинів у сфері міжнародного студентського обміну та їх досудове розслідування є двома взаємопов'язаними стадіями протидії даному виду кримінальних правопорушень. Проблеми у діяльності оперативних підрозділів на цих стадіях зумовлені недосконалістю кримінального процесуального та оперативного-розшукового законодавства, а також суттєвими розбіжностями у нормативно-правовому регулюванні на відомчому рівні. Вирішення цих проблем полягає у площині запровадження законодавчої регламентації діяльності з оперативного пошуку злочинів та оперативного супроводження кримінального провадження – з розширенням прав оперативних підрозділів, а також у міжвідомчій регламентації взаємодії оперативних підрозділів різних правоохоронних органів з протидії злочинам у сфері міжнародного студентського обміну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Система протидії злочинності: поняття та сутність. Вісник кримінологічної асоціації України. 2015. № 2 (10). С. 168–177.
2. Куц В. Протидія злочинності: сутність і зміст. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 4. С. 104–112.
3. Шевченко О. А. Запобігання злочинам як один із пріоритетних напрямів протидії злочинності. Право і суспільство. 2012. № 3. С. 194–197.
4. Погорельський М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.
5. Тищенко В. В. Розкриття злочинів як пізнавальна діяльність і основне завдання розслідування. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2013. Т. 13. С. 252–259.
6. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А., Шевчук В. М., Щур Б. В. Криміналістика: підручник. Ред.: В. Ю. Шепітько. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 5-те вид., перероб. та допов. К.: Ін Юре, 2016. 632 с.
7. Плясковський В. В., Черноус Ю. М., Тищенко А. В., Алексєєв О. О. та ін. Криміналістика: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
8. Круль С. М. Дослідження поняття інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів. Філософські та методологічні проблеми права. 2017. № 1. С. 182–190.
9. Логвиненко А. О. Проблеми використання дактилоскопічної інформації в розслідуванні злочинів. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2017. № 1. С. 174–178.
10. Несвітайло І. І. Співвідношення понять моделювання та алгоритму при розслідуванні злочинів. Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 2. С. 245–248.
11. Черноус Ю. М. Методологічні засади криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. Філософські та методологічні проблеми права. 2017. № 1. С. 63–75.

12. Шаповалов О. О. Виявлення ознак злочинів у процесі досудового розслідування. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1. С. 99–107.
13. Гусєва В. О Роль спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів проти працівників правоохоронних органів. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2017. Вип. 1. С. 183–188.
14. Журавель В. А., Павлюк Н. В., Резнікова О. І. Поняття та засоби криміналістичного забезпечення розслідування корупційних злочинів. Питання боротьби зі злочинністю. 2016. Вип. 32. С. 13–30.
15. Запотоцький А. П. Особливості тимчасового доступу до речей і документів під час досудового розслідування злочинів у сфері будівництва. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 2. С. 131–148.
16. Кулянський М. Г. Проблеми організації розслідування серійних сексуально-садистських убивств. Держава та регіони. Сер. Право. 2016. Вип. 1. С. 69–73.
17. Пчеліна О. В. Ситуаційний підхід у методиці розслідування злочинів у сфері службової діяльності. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Юридичні науки. 2017. Вип. 1(2). С. 155–159.
18. Прокопенко Н. М. Організаційно-тактичні засади розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним збутом наркотиків: монографія. Харків: Панов, 2016. 171 с.
19. Скуба Г. Особливості призначення та проведення судових експертиз при розслідуванні злочинів терористичного характеру. Історико-правовий часопис. 2017. № 1. С. 185–191.
20. Черняк О. Проблеми нормативно-правового регулювання організації досудового розслідування резонансних злочинів. Вісник Національної академії прокуратури України. 2017. № 2. С. 101–107.

Chernyak A. Detection and investigation of crimes in the international student's exchange sphere

The article deals with the topical questions of counteraction by operational subdivisions to crimes in the international student's exchange sphere. The range of these crimes is outlined. The essence of their detection and investigation is determined. The range of problems arising in the activity of operational subdivisions during the detection and investigation of crimes in the international student's exchange sphere is determined. The ways of their solution are given.

It is determined that detection of crimes in the international student's exchange sphere and their pre-trial investigation are two interrelated stages of counteraction to this type of criminal offenses. Problems in the operational subdivisions activity at these stages are caused by the imperfection of the criminal procedural and operational-search legislation and also by considerable differences in the legal and regulatory framework at the departmental level. The solution of these problems is in the legislative regulation of the operational search of crimes and the operational support of criminal proceedings – with the expansion of the rights of operational subdivisions, and in the interagency regulation of the interaction of the operational subdivisions of various law enforcement bodies on counteraction to crimes in the international student's exchange sphere.

The specific measures for the standardization of crime detection activities are proposed: 1) at the level of the Law of Ukraine «On Operational and Investigative Activity» to determine the concept, grounds and an exhaustive list of operational search measures; 2) to unify the departmental regulation of the operational search of crimes; 3) to regulate an order of the organization of operative search of crimes in the international student's exchange sphere at the level of interagency normative legal act.

It is proved that the participation of operational subdivisions in the pre-trial investigation of crimes in the international student's exchange sphere has to include two interrelated elements: a) carrying out legal proceedings at the request of the investigator, the prosecutor or in coordination with them; b) carrying out a complex of measures within the operational support of criminal proceedings.

Keywords: *detection of crimes, investigation of crimes, international student's exchange, operational subdivisions, operational search, operational support of criminal proceedings.*

Стаття надійшла до редакції журналу 24.09.2017 р.